

גירושי נערה, קטנה ושוטה

מקורות – (א) גיטין סד: משנה וגמרא; רש"י ד"ה היא ואביה, אינה מתגרשת; תוספות ד"ה נערה המאורסה, וכל שאינה; ר"ף ל-לא; קידושין מג: ו-מד; רמב"ן ד"ה הא דתנן; רמב"ם הל' אישות פ"ג ה"א.

(ב) נערה נשואה – תוספות קידושין י. ד"ה ומקבל; רש"י קידושין מג: ד"ה היא ואביה, יבמות קט. ד"ה קטנה שהשיאה אביה, סנהדרין סט. ד"ה קנאה.

(ג) קטנה ושוטה – יבמות קיג: תוספות ד"ה יצתה; ראב"ה סי' תתקנ"א.

"נערה המאורסה, היא ואביה מקבלין את גיטה. אמר רבי יהודה: אין שתי ידיים זוכות כאחת, אלא אביה מקבל את גיטה בלבד.
וכל שאינה יכולה לשמור את גיטה – אינה יכולה להתגרש"

(גיטין סד:).

ברישא של המשנה נחלקו התנאים בעניין היכולת של נערה לקבל את גיטה מיד בעלה. כפי שנראה להלן, הראשונים נחלקו האם הרישא של המשנה עוסקת גם בקטנה, או דווקא בנערה. על כל פנים, שוטה ודאי איננה כלולה בדין הרישא. לעומת זאת, הסיפא של המשנה קובעת עיקרון רחב יותר: "כל שאינה יכולה לשמור את גיטה – אינה יכולה להתגרש". עיקרון זה נוגע לא רק למי שאינה יכולה לשמור על הגט מחמת גילה הצעיר, אלא גם לשוטה, שאיננה יכולה לשמור על הגט אף בגדלותה.

מחלוקת התנאים בעניין גירושי נערה

הגמרא מבארת את הסברות העומדות בבסיס מחלוקת התנאים שבמשנה:

"במאי קמיפליגי? רבנן סברי: ידא יתירתא וכי לה רחמנא, ורבי יהודה סבר: במקום אביה יד דילה לאו כלום היא"

(שם).

חכמים סוברים שהנערה והאב יכולים שניהם לקבל את הגט, כיוון שהתורה זיכתה לנערה יד יתירה. התוספות על אתר (ד"ה נערה המאורסה) דנו בשאלה, מי מהשניים הוא היד היתירה שזיכתה התורה לנערה. ניתן להבין שהיד העיקרית היא ידה של

הנערה עצמה. התורה זיכתה לה במקביל גם את ידו של אביה, שיוכל לזכות בגט עבודה. לפי פירוש זה ייתכן שהאב פועל מכוחה של הבת כשלוחה, או שהתורה העניקה לו יכולת זכייה עצמאית, במנותק מיכולת הזכייה של הבת.

אפשרות אחרת היא, שדווקא ידו של האב היא היד העיקרית, כיוון שהוא היה יכול לזכות עבודה בגט עוד כשהייתה קטנה. היד היתירה שזיכתה לה התורה היא ידה של הנערה עצמה, שנוספה לה בגיל מאוחר יותר. במסגרת הפירוש הזה, נראה שיש להבין מלשון הגמרא שיש לבת כוח זכייה עצמאי, שאיננו נובע מכוחו של האב. כאשר הגמרא מתייחסת לידה של הנערה כיד יתירה שזיכתה לה התורה, לא מסתבר לפרש שהנערה זוכה בגט רק כשליחה של האב ומכוחו. נראה שיש לבת מעמד עצמאי במקביל לאב. התורה העניקה לה כוח זכייה משל עצמה, בדומה לכוח הזכייה שיש לאב עוד מקודם לכן.

לפי שתי ההבנות, אם כן, נראה שהגמרא בסוגייתנו איננה מעלה את האפשרות שהבת זוכה מכוח האב. דברים אלה עומדים בניגוד למסקנת הגמרא במסכת קידושין, שממנה עולה רושם הפוך. הגמרא שם (מג:): מצטטת את משנתנו בעניין יכולתה של נערה לקבל את גיטה, ושואלת מהו הדין במקרה המקביל בקידושין. לדעת ריש לקיש מחלוקת התנאים בעניין גירושין קיימת גם בקידושין, ולפי חכמים נערה יכולה לקבל קידושין לעצמה במקביל לאביה. רבי יוחנן סובר שבקידושין חכמים מודים לרבי יהודה, ולדעת כולם רק האב יכול לקבל קידושין עבור בתו הנערה.

דעתו של רבי יוחנן, שלפיה נערה אינה יכולה להתקדש בעצמה, היא הדעה שהתקבלה להלכה. כדי להבין את שיטתו, יש לברר מהי דעתם של חכמים במשנה, ובמה הם חולקים על רבי יהודה. במשנה מבואר שלדעת רבי יהודה "אין שתי ידיים זוכות כאחת". רבי יהודה סובר, שרק מי שמוגדר כבעלים על גירושי הנערה יכול לשמש כיד לקבלתם. האב הוא "בעל הבית" על בתו הנערה ועל גירושיה, ולכן הוא בלבד יכול לקבל את הגט עבודה. לא ייתכן שיהיו שני בעלי בית במקביל, ומשום כך אין לנערה יכולת לזכות בגיטה במקביל לאב.

חכמים, הסוברים שגם האב וגם הנערה יכולים לקבל את הגט, עשויים לחלוק על רבי יהודה בשני אופנים:

א. ייתכן שחכמים חולקים על העיקרון של רבי יהודה, ולדעתם אין מניעה ששתי ידיים יזכו כאחת. אמנם האב הוא בעל הבית על גירושי הנערה, אך במקביל לכך גם לנערה עצמה יש בעלות על גירושיה, והיא יכולה לקבל את גיטה מכוח בעלות זו, ללא תלות באב.

ב. לחלופין ניתן להבין שהמחלוקת איננה עקרונית, וגם לדעת חכמים לא תיתכן בעלות של שני אנשים במקביל על אותם הגירושין. חכמים מודים שהאב הוא בעל הבית היחיד על גירושי הנערה, אך לדעתם גם הנערה יכולה לקבל את הגט, כשליחה של האב ומכוחו.

כאמור, בסוגייתנו משתמע יותר הכיוון הראשון, שלפיו האב והנערה שניהם נחשבים כבעלים על הגירושין במקביל. הלשון "יד יתירתא זכי לה רחמנא" מלמדת, לפי אחד הפירושים, שהתורה העניקה לבת יכולת זכייה בגירושין, במנותק מיכולת הזכייה שכבר הייתה לאב.

לעומת זאת, מהגמרא במסכת קידושין עולה דווקא ההבנה השנייה. כזכור, לדעת רבי יוחנן שם נערה איננה יכולה לקבל את קידושיה לעצמה, אף לדעת חכמים שנערה מקבלת את גיטה. אילו הייתה לנערה בעלות משלה על הגירושין, מסתבר שבדומה לכך הייתה לה גם בעלות על קידושיה, והיא הייתה יכולה לקבל קידושין לעצמה. הכרעתו של רבי יוחנן שרק האב יכול לקבל את קידושי בתו הנערה, נובעת מהתפיסה שהאב הוא בעל הבית היחיד, והבת פועלת מכוחו. קבלת גירושין היא מעשה סביל שאיננו מצריך דעת או רצון, ולכן התורה מאפשרת לבת לקבל את הגט מכוחו של האב. קידושין, לעומת זאת, הם מעשה פעיל הכרוך בדעת. לפיכך רק בעל הבית עצמו – האב – רשאי לקבל את הקידושין, והתורה לא העניקה לנערה את היכולת לפעול בשם אביה בהקשר זה.

הבנה זו מתחזקת בהמשך הסוגיה שם (מד:). הגמרא חוזרת לעסוק בדיני גירושין, במסגרת דעת חכמים שהאב והנערה יכולים שניהם לקבל את הגט. הגמרא מתלבטת האם לפי שיטתם הנערה רשאית למנות לעצמה שליח קבלה, או שרק היא עצמה יכולה לקבל את גיטה. מסקנת הגמרא היא שהנערה איננה יכולה למנות שליח קבלה:

"בעא מיניה רבא מרב נחמן: נערה מהו שתעשה שליח לקבל גיטה מיד בעלה?... מי אלימא כיד אביה לשויה איהי שליח או לא? אמר ליה: אין עושה שליח"
(קידושין מד.-מד:).

אילו הנערה הייתה נחשבת אף היא כבעלת הבית על גירושיה, מסתבר שהיא הייתה יכולה למנות לעצמה שליח קבלה. מסקנת הגמרא שהנערה איננה יכולה למנות שליח קבלה מלמדת, שהנערה איננה מקבלת את גיטה מכוח עצמה אלא בשליחות אביה.

התורה מאפשרת לבת לקבל את הגט מכוחו של אביה, אך אין לה יכולת להעביר את הסמכות הזו הלאה ולמנות אדם אחר שיקבל את הגט במקומה¹.

גירושי קטנה על ידי עצמה

מחלוקת התנאים במשנה עוסקת בנערה. הראשונים דנו בשאלה, האם אותה המחלוקת קיימת גם ביחס לקטנה. התוספות סוברים (ד"ה נערה המאורסה) שהתנאים נחלקו גם בקטנה, והמשנה דיברה על נערה רק כדי להשמיע חידוש גדול יותר בשיטת רבי יהודה. לפי שיטת התוספות, חכמים סוברים שגם קטנה יכולה לקבל את גיטה בעצמה, ולא רק אביה מקבל את הגט עבורה. כך סברו ראשונים נוספים רבים בסוגיה.

הרי"ף (ל:-לא.), לעומת זאת, סבר שמחלוקת התנאים היא דווקא בנערה. ביחס לקטנה המאורסה מודים חכמים לרבי יהודה שאביה בלבד מקבל את גיטה, ולא היא עצמה. הרי"ף מתייחס לדברי הגמרא בהמשך הסוגיה, שלפיהם קטנה שהתקדשה על ידי אביה יכולה לקבל את גירושיה החל מגיל מסוים. הרי"ף מציין שדין זה קיים דווקא בקטנה שאין לה אב, אך אם אביה בחיים – הוא מקבל את גיטה ולא היא. גם רש"י (ד"ה היא ואביה) מדגיש שהיכולת של הנערה לקבל את גיטה נובעת מכך שהיא כבר גדולה. מדבריו של רש"י מדויק, שקטנה איננה יכולה לקבל את גיטה בחיי אביה².

הרמב"ן במסכת קידושין עסק גם הוא בשאלה האם קטנה יכולה לקבל את גיטה. לדעתו יש לתלות שאלה זו בדיון הגמרא שם, האם נערה יכולה למנות שליח קבלה לקבל את גיטה:

“ואיני יודע מה טעם בקטנה שאביה ולא היא יותר מנערה. ואפשר משום דנערה מתורת שליחות איתרבאי כדקיימא לן לקמן דאינה עושה שליח, וכיון שכן קטנה דליתה בת שליחות ולא בת זכיה משל אחרים – אין לה יד כלל”
(רמב"ן קידושין מג: ד"ה הא דתנן).

אם נערה יכולה למנות שליח קבלה, הדבר מעיד על כך שהיא מקבלת את גיטה מכוח עצמה, ולא מכוח אביה. אותו הכוח עומד לרשותה גם כאשר היא קטנה, ולכן גם קטנה תוכל לקבל בעצמה את גיטה, כפי שסברו התוספות. אמנם, למסקנת הגמרא שם נערה

1 כך כותב גם הריטב"א שם, מד: ד"ה אלא רבא. אמנם עיין לעיל בגמרא כא., שם נראה לכאורה שהאב מקבל את הגט מכוחה של בתו, ולא להיפך. יש לציין שהמאירי שם (ד"ה כתב לה) טוען שהבנה זו נדחית במסקנת הסוגיה.

2 אמנם עיין רש"י קידושין מג: ד"ה נערה המאורסה הכותב במפורש כדעת התוספות, שהמחלוקת היא גם בקטנה ולא רק בנערה.

איננה יכולה למנות שליח קבלה, כיוון שהיא אינה זוכה בגט מכוח עצמה אלא כשליחה של אביה. לדעת הרמב"ן, קטנה אינה יכולה להיות שליחה עבור אביה, ואין בכוחה לזכות לאחרים. משום כך, כל עוד היא קטנה רק אביה יוכל לקבל את הגט עבורה. רק כשתגדל ותהפוך לנערה, תוכל הבת לקבל את הגט בשם אביה.

לפי הרמב"ן, מעמדה של הבת הקטנה ביחס לאביה איננו שונה ממעמדה של הבת לאחר שתגדל ותהיה נערה. אם נסבור שלנערה יש כוח זכייה מצד עצמה – הוא הדין לקטנה; ואם נטען שקטנה איננה יכולה לקבל את הגט בעצמה – ניאלץ לומר שגם נערה איננה זוכה מכוח עצמה, אלא רק מכוח אביה. לדעת הרמב"ן ההבדל בין קטנה לנערה הוא רק בכלים העומדים לרשותן: נערה יכולה להיות שליחה של אביה, ואילו קטנה איננה מסוגלת לבצע שליחות זו.

בדרך אחרת אפשר להסביר, שקיים חילוק עקרוני יותר בין קטנה לנערה, הנוגע למעמדן ביחס לאביהן. ראינו את סברת רבי יהודה, שנערה אינה יכולה לקבל את גיטה כיוון שאין שתי ידיים זוכות כאחת. בדעת רש"י והר"ף ניתן להציע סברה דומה, אך להגביל אותה לקטנה בלבד. ייתכן שדווקא קטנה אינה יכולה לזכות בגט במקביל לאביה, כיוון שמרותו של האב עליה גדולה במיוחד, ואי אפשר להעניק לה סמכות לגירושין במקביל לאביה. מרותו של האב על בתו הנערה פחותה, ואין מניעה שגם היא תקבל סמכויות כלשהן במקביל לאלה של האב.

הבדל זה בין נערה לקטנה רמוז בדברי הרמב"ם בהלכות אישות. הרמב"ם שם עוסק ביכולת של אב לקדש את בתו הקטנה או הנערה שלא מדעתה:

”האב מקדש את בתו שלא לדעתה כל זמן שהיא קטנה, וכשהיא נערה – רשותה בידו, שנאמר 'את נתתי לאיש הזה, וקידושיה לאביה'”

(רמב"ם הל' אישות פ"ג הי"א).

מדברי הרמב"ם נראה, שהעובדה שהבת נמצאת ברשות אביה היא פשוטה יחסית כשמדובר בקטנה, ומחודשת יותר כשמדובר בנערה. מסתבר שקטנה נמצאת באופן מלא תחת מרותו של האב, ולכן אין חידוש גדול בכך שהאב יכול לקדשה שלא לדעתה. נערה נמצאת כבר באופן חלקי ברשות עצמה. לפיכך יש לחדש, שעל אף העצמאות החלקית שיש לה עדיין רשותה בידו של האב, והוא עדיין רשאי לקדשה שלא מדעתה.

מקור נוסף לעניין זה אפשר למצוא בדבריו של הרמב"ם בהלכות תשובה:

”שבנוי של אדם הקטנים שאין בהם דעת ולא הגיעו לכלל מצות – כקניינו הן”
(רמב"ם הל' תשובה פ"ו הי"א).

בניו ובנותיו הקטנים של אדם נחשבים כקניינו. נערה, לעומת זאת, איננה קניינו של האב, אלא היא אישה עצמאית הקשורה לאביה במערכת של זכויות וחובות. על פי זה ניתן להבין מדוע היא יכולה לקבל את גיטה בעצמה, בשונה מקטנה שרק אביה מקבל את הגט עבורה, כפי שביארנו.

הרמב"ן הסביר את שיטת התוספות שקטנה יכולה לקבל את גיטה, על רקע ההבנה שיש לבת בעלות על הגירושי. זאת בהתאם להווה אמינא בגמרא במסכת קידושין, שנערה תוכל אף למנות שליח לקבלת הגט. אין הכרח לפרש כך את שיטת התוספות. ייתכן שקטנה תוכל לקבל את גיטה אף ללא בעלות על הגירושי. זאת בהתאם למסקנת הגמרא שם, שנערה אינה ממנה שליח קבלה. אמנם ממסקנה זו עולה שהקטנה איננה יכולה לפעול מכוח עצמה, אך עדיין ייתכן שהיא מקבלת את הגט מכוחו של אביה. ואמנם הרמב"ן טען שקטנה אינה יכולה להיות שליחה, אך ניתן להשיב על טענה זו במספר אופנים:

א. ייתכן שקטנה יכולה לשמש כיד של אביה דווקא, אף שהיא אינה יכולה להתמנות לשליחה עבור אדם אחר.

ב. לחלופין אפשר לומר שקטנה יכולה להיות שליחה אם החלות נוגעת אליה עצמה, כפי שסבר הרא"ש במסכת קידושין (פ"ג סי' טו).

ג. אפשרות אחרת היא, שקטנה אמנם איננה יכולה להיות שליחה בשליחות רגילה, אך היא יכולה להתמנות לשליחה לקבלת גט. ברמב"ם בהלכות גירושין (פ"ו ה"ט) משתמע שמבחינה עקרונית קטנה יכולה למנות שליח קבלה, וייתכן שהוא הדין גם לגבי היכולת שלה לשמש כשליחה לקבלה עבור אדם אחר.

קבלת גט לנערה נשואה

משנתנו עוסקת בנערה מאורסה, שעדיין לא נישאה. אם הנערה כבר נשואה, לדעת ראשונים רבים אביה אינו יכול לקבל עבורה את הגט, כיוון שהיא כבר יצאה מרשותו לחלוטין. התוספות במסכת קידושין (י. ד"ה ומקבל) מסתפקים בשאלה זו, ומביאים ראיה מהירושלמי לכך שהאב אינו מקבל גט לבתו הנשואה. כך כותב גם רש"י בפרק השני שם (מג: ד"ה היא ואביה). לעומת זאת, במסכת יבמות (קט. ד"ה קטנה שהשיאה אביה) כותב רש"י שהאב יכול לקבל גט לבתו הנשואה, וכן נראה מדברי רש"י במסכת סנהדרין (סט. ד"ה קנאה).

דבריו של רש"י נראים כסותרים אלו את אלו, ואף רבי עקיבא איגר בהגהותיו הצביע על סתירה זו. על כל פנים, ברור מדברי רש"י שגם לפי הדעה שהאב יכול לקבל גט לבתו נשואה, לאחר הגירושין הבת יוצאת מרשותו לחלוטין, והוא לא יוכל לקדשה שוב. מסתבר שגם לדעת רש"י ברור שהבת יוצאת מרשות האב מייד עם הנישואין, ונכנסת באופן מלא לרשות הבעל. היכולת של האב לקבל את גיטה של בתו הנשואה איננה נובעת מבעלותו עליה, אלא מהעובדה שהוא היה מעורב ביצירת הקידושין. האב יצר את מערכת האישות של בתו, ולכן יש לו היכולת גם לפרקה. סמכות זו איננה חורגת מעבר לגבולות הקידושין הראשונים שהוא יצר, ולכן אין בסמכותו לקדש את הבת בשנית.

מתוך הדברים אנו למדים, שגם מי שאיננו בעלים על גירושיה של האישה, עשוי לקבל סמכות לקבל את הגט עבורה מכוח מעורבותו ביצירת הקידושין. עיקרון זה עשוי להועיל לנו להסביר בדרך אחרת את שיטתם של חכמים במשנתנו. רבי יהודה טען שלא תיתכן בעלות מקבילה של האב והבת על גירושיה. ייתכן שחכמים מודים לעיקרון זה, ולדעתם רק אחד משניהם – האב או הבת – מקבל את הגט מכוח בעלותו על הגירושין. הצד השני איננו זכאי לקבל את הגט מכוח בעלות כלשהי, אלא מכוח מעורבותו בתהליך הקידושין. פירוש זה עשוי להועיל גם לפי הראשונים הסוברים שאפילו קטנה יכולה לקבל את גיטה במקביל לאביה, ולא רק נערה³.

כל שאינה יכולה לשמור את גיטה

הסיפא של המשנה קובעת, שמי שאינה יכולה לשמור את גיטה – אינה יכולה להתגרש. מההקשר המידי במשנה נראה, שדברים אלה מתייחסים קודם כל לקטנה. אם גילה של הקטנה הוא צעיר עד כדי כך שהיא אינה מסוגלת לשמור על גיטה בעצמה – היא אינה יכולה להתגרש. לפי הרי"ף דין זה משמעותי רק לקטנה שאין לה אב ומתגרשת בעצמה, ואילו לפי התוספות יש לכך משמעות גם בחיי האב.

הראשונים דנו בשאלה, האם האב יכול לקבל גט עבור קטנה שאינה יכולה לשמור את גיטה. רש"י (ד"ה אינה מתגרשת) סובר שאפילו על ידי אביה היא אינה מתגרשת, כיוון שהיא נחשבת כשוטה. התוספות (ד"ה וכל שאינה) חולקים, וסוברים שהאב יכול לקבל את גיטה של בתו הקטנה בכל גיל, גם אם אינה יודעת לשמור את גיטה. לדעת

3 לפי פירוש זה יש לברר מהו הדין במקרה שהאב קיבל קידושין עבור בתו הקטנה – האם כאשר היא כבר נערה היא יכולה לקבל את גיטה? האם יש צורך במעורבות בפועל בתהליך הקידושין, או שעצם היכולת להיות מעורב בו מספיקה? אותה שאלה קיימת גם במקרה הפוך.

התוספות, המגבלה של המשנה היא רק ביחס לקבלת גט על ידי הקטנה עצמה, ולא על ידי אביה.

הגרי"ד סולובייצ'ק הסביר, שמחלוקת הראשונים הזו תלויה בהבנות שונות לגבי אופי החיסרון של "אינה יכולה לשמור את גיטה". ניתן להבין שזוהי בעיה בגברא – אישה כזו אינה ראויה כלל לגירושין. לפי הבנה זו היא לא תוכל להתגרש אפילו על ידי אביה, כפי שסובר רש"י.

לחלופין ייתכן שהבעיה איננה בזהותה ואישיותה של הקטנה, אלא ביכולת שלה להשתתף בתהליך הגירושין. כיוון שהיא אינה יכולה לשמור את גיטה, היא אינה מסוגלת לבצע את מעשה קבלת הגט כראוי. במסגרת ההבנה הזו אפשר להעלות שני כיוונים:

א. קליטת הגט בידיה של הקטנה איננה נחשבת כקבלה מלאה, כיוון שהיא אינה יודעת לשמור על הגט הזה.

ב. קבלת הגט במקרה זה איננה מועילה, כיוון שהיא לא נעשתה מתוך מודעות מלאה לגירושין. ניתן לדמות זאת לאישה שקיבלה את הגט כאשר היא ישנה, או לאישה שקיבלה גט מתוך מחשבה שזהו שטר חוב, שהרמב"ם פוסק שאינן מגורשות (הל' גירושין פ"א ה"ט).

בין כך ובין כך, בעיה זו בקבלת הגט קיימת דווקא כאשר הקטנה עצמה היא המקבלת את גיטה מידי בעלה. האב איננו נתקל בבעיה כזו, ולכן קטנה יכולה להתגרש על ידי אביה אפילו אם אינה יודעת לשמור את גיטה, כפי שסברו התוספות.

רש"י מדמה בין קטנה לשוטה לעניין היכולת להתגרש כאשר אינה יודעת לשמור את גיטה. ואכן, העיקרון שקובעת המשנה עשוי להתייחס גם לשוטה גדולה, אם היא אינה מסוגלת לשמור על הגט. התייחסות מפורשת לגירושי שוטה מופיעה בגמרא במסכת יבמות. הגמרא שם קובעת ששוטה אינה יכולה להתגרש, ומביאה מחלוקת תנאים ביחס למקור הדין:

”והא אמר דבי רבי ינאי: זנתן בידה – מי שיש לה יד לגרש עצמה, יצתה זו שאין לה יד לגרש עצמה.

ותנא דבי רבי ישמעאל: זשלחה מביתו – מי שמשלחה ואינה חוזרת, יצתה זו שמשלחה וחוזרת”

(יבמות ק"ג:).

שתי ההבנות שהעלה הגר"ד סולובייצ'יק ביחס לאופי החיסרון של "אינה יודעת לשמור את גיטה" בקטנה, עשויות להתקיים גם ביחס לשוטה. ניתן להבין, ששתי ההבנות האלה תלויות במקורות השונים בגמרא לכך ששוטה אינה יכולה להתגרש. לדעת דבי רבי ינאי החיסרון הוא בכך שאין לה יד לגרש את עצמה, כלומר – חוסר יכולת לבצע את מעשה הגירושין. לפי שיטתם שוטה תוכל להתגרש על ידי אביה. לעומת זאת, רבי ישמעאל איננו מתייחס ליכולת של האישה לקלוט את הגט, אלא קובע קריטריון להגדרת זהותה ומעמדה. אם היא שוטה במידה כזו שמשלחים אותה והיא חוזרת – היא איננה ראויה בגברא להתגרש, ואפילו על ידי אביה.

אמנם יש לציין, שהתוספות (שם ד"ה יצתה זו) חולקים על הסבר זה. לדעת התוספות, גם רבי ישמעאל מודה ששוטה יכולה להתגרש על ידי אביה. התוספות מסבירים שהאב ידאג לכך שהיא לא תחזור וישמור את הגט עבורה, ולכן היא אינה מוגדרת כ"משלחה וחוזרת".

חילוק בין קטנה לשוטה

עד כה לא ראינו כל חילוק בין קטנה לשוטה, וניתן להבין שדינן זהה. ההשוואה ביניהן עולה מדברי התוספות בעניין גירושי קטנה ושוטה על ידי אביה. התוספות בסוגייתנו כותבים את שיטתם ביחס לקטנה, ואילו במסכת יבמות (ק"ג: ד"ה יצתה) הם כותבים את אותו החידוש ביחס לשוטה, ונראה שאין לדעתם כל חילוק בין השתיים.

אולם, יש ראשונים שחילקו להלכה בין קטנה לשוטה. הראב"ה (סי' תתקנ"א) טוען, ששיטת התוספות שלפיה האב יכול לקבל את הגט לבתו נאמרה דווקא בקטנה. שוטה שאינה יודעת לשמור על גיטה אינה יכולה להתגרש כלל, אפילו לא בקבלת אביה.

יש שהסבירו שהחילוק של הראב"ה בין קטנה לשוטה מבוסס על הבדל טכני: האב יכול לשמור על הגט עבור בתו הקטנה, אך הוא אינו יכול לעשות כן לבתו השוטה כאשר היא כבר גדולה. לפי הסבר זה האב יכול לקבל גט לבתו השוטה אם היא קטנה, והחילוק הוא בין קטנה לבין שוטה גדולה דווקא⁴.

4 יש לברר האם שוטה בת שנים עשרה שהביאה סימנים יוצאת מרשות אביה כמו כל נערה אחרת, או שכיוון שאין לה דעת היא נשארת ברשות אביה. במאירי בקידושין (מד.) משתמע שהשוטה יוצאת מרשות אביה: "כל שיצאה מרשות אביה, אלא שמצד שהיא שוטה אינה יכולה לשמור את גיטה – אינה מתגרשת לא על ידי עצמה ולא על ידי אביה".

ניתן להציע הסבר אחר, עקרוני יותר, לחילוק בין קטנה לשוטה. ייתכן שאופי החיסרון של "אינה יודעת לשמור את גיטה" שונה בשתי נשים אלה. בקטנה החיסרון הוא במעשה קבלת הגט. לפיכך האב יכול לקבל את הגט עבורה, שהרי אין כל פגם במעשה הקבלה שלו. לעומת זאת, שוטה מופקעת לחלוטין בגברא מגירושין. הפקעה זו מונעת את הגירושין בין אם השוטה מקבלת את הגט לעצמה ובין אם אביה מקבלו בעבורה.

נפקא מינה אפשרית לשאלת אופי החיסרון של "אינה יודעת לשמור את גיטה" בשוטה היא לעניין הגדרת שוטה. בכל התורה כולה מקובלת הגדרה מסוימת של שוטה, הנחשבת לאישה שאינה ברת-דעת ומופקעת ממצוות⁵. האם הגדרה זו תקפה גם ביחס לדין של שוטה שאינה יכולה להתגרש?

הגמרא במסכת יבמות שראינו לעיל מציבה קריטריונים מיוחדים להגדרת שוטה לעניין גירושין: מי שאינה יודעת לשמור את גיטה, ומי שמשלחה וחוזרת. קריטריונים אלה מצביעים לכאורה על כך, שההפקעה של שוטה מגירושין איננה נובעת מהגדרתה כשוטה בכל התורה, אלא קיימת בעיה מיוחדת המונעת ממנה להתגרש⁶. דיוק זה מחזק את ההבנה שגם אצל השוטה הפגם הוא במעשה קבלת הגירושין כמו בקטנה, ואין חילוק ביניהן.

עם זאת, ניתן להבין שהגדרת שוטה בכל התורה תקפה גם בהלכות גירושין. דברי הגמרא במסכת יבמות אינם באים להגדיר מיהי השוטה שאינה מתגרשת, אלא רק להסביר מדוע היא אינה יכולה להתגרש. לאחר שלמדנו ששוטה אינה מתגרשת, אנו מחילים עליה את ההגדרה המוכרת מתחומים אחרים. אותה השוטה המופקעת בגברא ממצוות בכל התורה כולה, היא זו שמופקעת גם מגירושין⁷.

5 עיין חגיגה ד:.. הגדרה אפשרית נוספת לשוטה נמצאת בהלכות עדות לרמב"ם, בעניין פסול שוטה לעדות (פ"ט ה"ט): "ולא שוטה שהוא מהלך ערום ומשבר כלים וזורק אבנים בלבד, אלא כל מי שנטרפה דעתו ונמצאת דעתו משובשת תמיד בדבר מן הדברים, אף על פי שהוא מדבר ושואל כענין בשאר דברים – הרי זה פסול, ובכלל שוטים יחשב". הגר"ח הבין שהגדרה זו היא מיוחדת להלכות עדות, אבל גדולי האחרונים נחלקו בנידון – עיין למשל בספר "אור הישר" בעניין הגט מקליווא, ואכמ"ל.

6 חילוק זה עשוי לבוא לידי ביטוי בכיוונים שונים: תיתכן אישה שוטה שמבינה מספיק כדי שלא לחזור לבעלה, ומאידך תיתכן אישה שלרוב הדברים היא שפויה אך אינה מבינה את מהות הגירושין ולעניין זה היא שוטה.

7 אמנם הגמרא שם מחלקת בין שוטה היודעת לשמור את גיטה לזו שאינה יודעת, ומשתמע שזהו הקריטריון להגדרתה כשוטה בהלכות גירושין, ולא רק נימוק לדין.

לפי הבנה זו יש הבדל ברור בין קטנה לשוטה. הגדרת שוטה שאינה יכולה להתגרש נקבעת לפי הקריטריונים להגדרת שוטה בכל התורה. לעומת זאת, הקריטריונים שלפיהם קובעים איזו קטנה יכולה להתגרש הם שונים. בקטנה החיסרון הוא במעשה הקבלה בלבד, ולכן הדין ייקבע ישירות על פי הכלל שבמשנתנו: קטנה שאינה יודעת לשמור את גיטה – אינה יכולה להתגרש.

יש לציין, שלפי ההסבר שלנו לחילוק בין קטנה לשוטה, גם שוטה קטנה לא תוכל להתגרש בקבלת אביה. אמנם מבחינה טכנית יש לה אב היכול לקבל את גיטה, אך כיוון שהיא מופקעת לחלוטין מגירושין – גם אביה לא יועיל לה. זאת בשונה מההסבר שראינו לעיל, שלפיו דווקא שוטה גדולה מנועה מגירושין על ידי אביה, כיוון שאביה אינו יכול לשמור על הגט עבודה.

